

הנהגה רבנית ציונית דתית ועולם הרבנות החרדי עיון במשנתו של הרב שאול ישראלי

יצחק אבי רונס

הרב ישראלי (סלוצק 1909 – ישראל 1995)¹ הוכר במשך עשרות בשנים כאחד ממנהיגי הרבניים המובילים של הציבור הציוני דתי בארץ, וכאחת הדמויות המרכזיות בעיסוק בממשק שבין הלכה ומדינה. מטרתו בדברים הבאים לבחון את משנתו של הרב ישראלי בכל הקשור לשאלת היחס הראוי בין הנהגה רבנית ציונית דתית לעולם הרבנות החרדי, וההשפעות שהיו לכך על מהלכיו הציבוריים, כמו גם על פסיקותיו ההלכתיות. על אף מקומו המרכזי של הרב ישראלי בקרב הרבנות הציונית דתית, כפי שנראה להלן, עמדותיו לא שיקפו תמיד את הדעה הרווחת בין חבריו.²

הרב ישראלי החל את דרכו הציבורית כאשר התמנה בשנת 1938 לשמש כרבה של כפר הרא"ה, תפקיד שאותו מילא במשך עשרים ושבע שנים.³

- 1 הרב ישראלי למד בנערותו בישיבה קטנה שבעיר מולדתו סלוצק בהנהלתו של הרב יחזקאל אברמסקי, ובעקבות המהפכה הקומוניסטית וסגירת הישיבות המשיך את לימודיו כחלק מחבורות לומדים מתחרתיות בעיר מינסק. לאחר עלייתו ארצה, בשנת תרצ"ד, למד מספר שנים נוספות בישיבת מרכז הרב והוסמך לרבנות, תחילה אצל הרב קוק ולאחר מכן אצל הרב חרל"פ שאתו פיתח קשר עמוק במיוחד. הפרטים הביוגרפיים מבוססים על שני חיבורים אלה: "שואל ישראלי", בתוך י' רפאל, וג' בת-יהודה (עורכים), אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ו, ירושלים, תש"ס; פרקי הביוגרפיה בספרו של הרב אברהם ישראל שריר, גאון בתורה ובמידות, ירושלים תשנ"ט, עמ' 11–95.
- 2 על יחסיו המורכבים של הרב ישראלי עם מוסדות הציונות הדתית, ראו הרב נריה גוטל, "את אשר יאהב – יוכיח: מורכבות יחסו של הרב שאול ישראלי אל אישיה, מוסדותיה ומשנתה של הציונות הדתית", בתוך: סוגיות בחקר הציונות הדתית, י' ארנון, י' פרידלנדר וד' שוורץ (עורכים), רמת גן תשע"ב, עמ' 145–167, וראו לקראת סוף מאמרו את דיונו בשאלת יחסו לעולם הרבנות החרדית.
- 3 ראו גאון בתורה (לעיל הערה 1), עמ' 33–34. בתחילת שנות רבנותו עסק הרב ישראלי אף בהוראת התלמוד בישיבה הקטנה שהקים הרב משה צבי נריה בכפר הרא"ה. להערכת

בשנים שלאחר מכן מילא הרב ישראלי שורה ארוכה של תפקידים רבניים, כמנהיג ופוסק הלכה במסגרת מועצת הרבנות הראשית,⁴ כדיין בבית הדין הגדול לערעורים וכראש ישיבת מרכז הרב.⁵ נוסף על הנ"ל היה הרב ישראלי גם איש ציבור שהתעניין רבות בעשייה הפוליטית ואף נטל בה חלק פעיל כאחד ממנהיגיה של חבר הרבנים שעל יד הפועל המזרחי, ארגון רבנים שהוא עצמו היה שותף להקמתו בשנת תש"ח.⁶ הרב ישראלי השתתף כנציג של חבר הרבנים בוועידותיה של תנועת הפועל המזרחי, ומאוחר יותר של תנועת המפד"ל, במשך תקופה של כעשרים וחמש שנה, בניסיון להשפיע על דרכם האידיאולוגית והמדינית של תנועות פוליטיות אלו.⁷

תרומתו לקביעת צביונה ורמתה התורנית של הישיבה, ראו הרב משה צבי נריה, צניף מלוכה – בירורי הלכות ועיוני הליכות, כפר הרא"ה תשנ"ב, עמ' 3. הרב ישראלי לימד במשך שנים את המקצוע מחשבת ישראל במדרשיית נעם שבפרדס חנה, ולשם כך חיבר את הספר "פרקים במחשבת ישראל" ששימש כספר הלימוד היסודי הראשון בתחום. על החשיבות שאותה ייחס לחינוך הנוער בתחום זה תעיד העובדה כי התמיד בהוראת שיעוריו אלו במשך קרוב לעשרים שנה, כולל בתקופה שבה שימש כמגיד שיעור כללי בישיבת מרכז הרב. על דרכו המיוחדת של הספר פרקים במחשבת ישראל, ראו דבריו של הרב יוחנן פריד בספר גאון בתורה (לעיל הערה 1), עמ' 139–145.

4 הרב ישראלי הוזמן בשנת תשי"ג לשמש נציג הרבנים הצעירים במועצת הרבנות הראשית, ומאז הוא נטל חלק פעיל בפעולותיה במשך כארבעים שנה. במכתב ההזמנה שנשלח אליו משני הרבנים הראשיים בי" במרחשוון תשי"ג נאמר כי לאור ההחלטה לצרף למועצה המורחבת "אחד מגדולי הרבנים הצעירים שליט"א", נבחר הרב ישראלי לתפקיד. במכתב צוין עוד בפירוט כי ההזמנה מותנית בכך שהרב ישראלי לא יבוא כנציג רבני הפועל המזרחי או כבא כוח של תנועה אחרת כלשהי, כי אם "בזכות עצמו בתור אחד מגדולי התורה שבין הרבנים הצעירים". המכתב המלא נמצא בגנון המדינה בתיק הרבנות הראשית, "פרוטוקולים: טבת תש"ט – אב תשי"ט", גל 15794.17. חברותו הפעילה של הרב ישראלי במועצת הרבנות הראשית נמשכה עד לשנת תשנ"ג, למעט הפסקה בין השנים תשל"ג–תשל"ח במועצה שנבחרה יחד עם הרב גורן.

5 לאחר פטירתו של הרב צבי יהודה קוק נבחר הרב ישראלי בשנת תשמ"ב לעמוד בראש הישיבה יחד עם עמיתו הרב אברהם שפירא. יש לציין כי הרב ישראלי החל להעביר שיעור כללי בהיכל הישיבה עוד שנים רבות קודם לכן כאשר ההזמנה מאת הרב צבי יהודה הייתה עוד משנת תשי"ט. הרב ישראלי היה בין מקימיו, ושימש נשיאו, של כולל "ארץ חמדה" ללימודי דיינות בירושלים, ונשא מטעמו באחריות ההלכתית לפרויקט "במראה הבזק", שסיפק מענה הלכתי לשאלותיהם של רבני קהילות ברחבי הגולה.

6 עם הקמת החבר בשנת תש"ח מונה הרב ישראלי לראשות ועדת ההלכה, ראו גאון בתורה (לעיל הערה 1), עמ' 75, ובחסותה ערך את קובצי "התורה והמדינה" שיצאו בשנים תש"ט–תשכ"ב.

7 ראו על כך בגאון בתורה (לעיל הערה 1), עמ' 74–81.

מאחר שחלק גדול מהתייחסויותיו של הרב ישראלי לעולם הרבנות החרדי בא לעולם בעקבות פעילותו במסגרת חבר הרבנים והשתייכותו אליו, נייחד מספר מילים לתיאור הארגון. חבר הרבנים שעל יד הפועל המזרחי הוקם בשלהי שנת תש"ח כארגון רבנים המסונף ומשתייך לתנועה רעיונית פוליטית.⁸ חבר הרבנים ראה את עצמו כגוף הפועל בעצה אחת עם הרבנות הראשית לישראל וממלא את מקומה בעת הצורך.⁹

הרב ישראלי היה מבין הבולטים באספות ובכינוסים של החבר, הוא ערך את הביטאון "התורה והמדינה" שיצא מטעמה, והיה מהכותבים הקבועים והפוריים ביותר. כתב העת שימש במה בעיקר למאמרים הלכתיים מפורטים, ולא לדברי הגות או לפולמוס אידאולוגי עם הצד שכנגד, אולם בדברי ההקדמה שהקדים לכל גיליון נתן הרב ישראלי ביטוי, בין השאר, גם לתחושותיו כלפי עולם הרבנות המתחרה.

בדברי ההקדמה שכתב לגיליון הראשון שיצא בשנת תש"ט תיאר הרב ישראלי כיצד נוסד כתב העת בעקבות ההכרה בגודל האחריות שהגאולה הולכת ומתממשת:

שומה עלינו לשבר לאזננו את גודל השעה שאנו חיים בה שהנה הגיעה ומתממשת תקות הדורות לגאולה, שאכן זכינו לפירוק עול זרים מעל צוארנו וששוב אין אנו משועבדים לפירורי שולחנם של שליטים זרים; ושכל מוסדות השלטון שלנו הם, השרים והסגנים, הקצינים והסרנים מקרב אחינו הם; שהנה הולכת ומסתיימת לעינינו התקופה האפילה

8 על הרקע להקמת חבר הרבנים, כמו גם דיון נרחב על פעילויות החבר ומטרותיו, ראו אצל אהרון קמפינסקי, "התארגנות רבנים בציונות הדתית: המקרה של חבר הרבנים", התפתחות ותמורות בציונות הדתית, רמת גן (התקבל לפרסום). לגרסה אנגלית קודמת של הדברים, ראו Cohen, A. & Kampinsky, A. (2006), "Religious Leadership in Israel's Religious Zionism: The Case of the Board of Rabbis", *Jewish Political Studies Review* 18 (3-4), pp. 119-140.

9 כך לדוגמה הוכנה על ידם הצעה מפורטת לסדר תפילות לקראת יום העצמאות הראשון בשנת תש"ט אשר אומצה ברובה על ידי הרבנים הראשיים דאז. כמו כן, לקראת שנת השמיטה חולקו על ידם הוראות הלכתיות מפורטות לציבור החקלאים, ראו על כך בגאון בתורה (לעיל הערה 1), עמ' 53, 76; קמפינסקי (לעיל הערה 8). על היווצרותן של תפילות יום העצמאות, ראו הרב שמואל כ"ץ, "הרבנות הראשית ויום העצמאות", בתוך הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה לייסודה, סמכותה, פעולותיה, תולדותיה, ב, ירושלים תשס"ב, עמ' 838-839.

והארוכה של הסתר פנים ומתחילה תקופת הוד וזוהר של מלכות, מלכות ישראל.¹⁰

הכרה זו בגודל ובמשמעות המאורעות מטילה לדבריו חובה נמרצת על כל מי שראוי לכך להחל בבירור הלכות המדינה: "הצריכות לשמש בסיס לתחוקת המדינה וסדרי החברה הישראלית".¹¹

מדובר היה ביזמה חדשנית שעוררה התנגדות מכיוונים שונים, וכשנה לאחר מכן התייחס הרב ישראלי בהקדמתו לגיליון השני של כתב העת, לחשדנות הקיימת ביחס לפעילות של חבר הרבנים. הרב ישראלי חש צורך להצדיק את העובדה שרבנים צעירים כמותו מרשים לעצמם להציע פסקי הלכה בתחומים השמורים, לדעת רבים, לטיפולם הבלעדי של פוסקי ההלכה הזקנים שבדור. הרב ישראלי חוזר תחילה על נחיצות העיסוק בתחום וקובע: "שחובת השעה היא התמסרות מלאה להלכה ולמעשה, בעיקר באותם שטחים שנתחדשו עם קום המדינה".¹² לדבריו, כל מי שבידו "לתרום לבירורה של הלכה" בתחומים אלו "מצווה ועומד לעשות זאת". הרב ישראלי מודה אמנם שמוטב היה כי יעסקו בכך אחרים הראויים לכך יותר, אולם לדבריו גדולי התורה אינם מפנים דעתם לעיון בסוגיות אלו. חלק מהגדולים "רואים את המדינה כגזירה מן השמים ונוהגים כלפיה עפ"י הכלל הנקוט בעניין זה – גזירה עבידא דבטלה". לדברי הרב ישראלי אין מקום להתווכח עם גדולים אלה "גם מחמת כבודם שהוא יקר לנו, גם מחמת ידיעה שעמדתם קבועה ומוגדרת ללא אפשרות של זיו כל שהוא", כאשר הוא מוסיף ומציין כי "אנו רואים את זה כעונש מן השמים לדור שלנו, שלא זכה לראות את גדוליו הולכים לפניו לנחותו הדרך. באותה מידה שברור לנו עכשיו שהיה זה עונש מן השמים, שגדולי וקדושי ישראל לא הפנו בשעתו את העם לציון".¹³

בדברים אלה בא לידי ביטוי תמציתי יחסו הדו-ערכי של הרב ישראלי לגדולי התורה החרדיים, "גדולי וקדושי ישראל", שאינם מכירים בערכה של המדינה. הוא מכבד ומוקיר גדולים אלה על אף העובדה שלדעתו הם טועים טעות מרה בהבנת משמעות המאורעות ההיסטוריים. הוא אף אינו מוכן לייחס להם אחריות

10 מתוך ההקדמה ל"התורה והמדינה", א (תש"ט), הודפס מחדש בתוך הרב שאול ישראלי, הרבנות והמדינה – אסופת מאמרים נאומים שיחות ורשימות, ירושלים תשס"א, עמ' 35.

11 הרבנות והמדינה שם, עמ' 36.

12 מתוך ההקדמה ל"התורה והמדינה", ב (תש"י), הרבנות והמדינה שם, עמ' 38–39.

13 הרבנות והמדינה שם, עמ' 39.

אישית לתוצאות הטרגיות שנגרמו עקב עמידתם מנגד לציונות ואינו גורס כלפיהם ביקורת ישירה, "כבודם יקר לנו", ובענינו יש לראות בעמדתם עונש משמים. יצוין כי ביקורתו של הרב ישראלי אינה מכוונת רק כלפי ההנהגה הרבנית החרדית המתנגדת למדינה, אלא גם כלפי גדולי התורה התומכים במדינה והמכירים בכך שהקמת המדינה היא אתחלתא דגאולה, אך מתקשים לבטא אמונתם זו בצורה הלכתית ברורה. לדעת הרב ישראלי גדולי תורה ציוניים אלה, חוטאים לתפקידם בכך שהם עומדים מנגד ואינם מקדישים את כוחותיהם לביורור הלכות מדינה. ברור לרב ישראלי שהימנעות זו נובעת מתוך תחושה של יראת הוראה, "שהיא מובנת כשלעצמה, שהרי זוהי מנת חלקו של כל המחפש אמת לאמתה", ובייחוד כשהיא מתעצמת לנוכח הצורך להכריע בספקות הלכתיים שדוגמתן מצינו רק "בתקופת גדולי הגדולים שבישראל – אנשי כנסת הגדולה, התנאים והאמוראים".¹⁴ אולם, אף אם תחושת הזהירות מובנת היטב, הרב ישראלי סבור שגדולים אלה מחויבים להכיר באחריות המוטלת עליהם, והוא מסכם את דבריו בכך שתפקידם של המאמרים שבקובץ הוא להמריץ גדולים אלה ליטול חלק במלאכת הביורור.¹⁵

מספר שנים לאחר מכן חזר הרב ישראלי וביטא פעם נוספת את התנגדותו האידיאולוגית התקיפה, ועם זאת את יחסו המכבד, לדרכם הציבורית של היהדות החרדית.

בדברי ההקדמה לקובץ ה-1 של התורה והמדינה משנת תשי"ד מתאר הרב ישראלי את הוויכוח הציבורי הנוקב שהתפתח באותם הימים סביב סוגיית גיוס הבנות, ולדבריו היה מדובר בלא פחות מאשר "מלחמה" שהעמיקה את "התהום בין חלקי היישוב השונים" בין העולם הדתי לחילוני ובקרב היהדות הדתית פנימה.¹⁶ הרב ישראלי מקונן על כך שבעוד שתנועת הפועל המזרחי התייחסה אל הפרשה כולה מתוך ניסיון להציב את צורכי המדינה בראש, הרי שחלקים אחרים

14 שם.

15 "והרי ודאי שיש לשלול כל נסיון של השתוות אליהם, מתוך הרגשה מעמיקה של מאמר חז"ל: אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם [...] מתוך כל זה, שהוא נכון וצודק כשלעצמו, הולך ומתעלם מאמר חז"ל שני, שאף הוא ראוי להיות נזכר ונעשה: יפתח בדורו כשמואל בדורו, שתכנו הוא שאסור להתחמק מאותן חובות שהשעה מטילה; ברי שרק בכח הרגשה זו היה באמת יפתח בדורו מה שהיה שמואל בדורו. ותפקיד זה של המרצת הגדולים ודיון לפנייהם בקרקע כראוי לתלמידי חכמים המכירים את מקומם הוא אשר לקחנו על עצמנו", הרבנות והמדינה (לעיל הערה 10), עמ' 39.

16 הרבנות והמדינה שם, עמ' 41.

בציבור הדתי "אשר עמדתם מאז לרעיון המדינה התנודדה בין שלילה מוחלטת לספקנות מסתייגת", "נאחזו בשאלה זו והשתדלו לנצלה כאמצעי לנגח בו לא רק את הממשלה אלא גם את המדינה, בבחינת "שבור חבית ושפוך יינה".¹⁷ מתוך אמונתו כי מדינת ישראל "ממנה פנה וממנה יתד לגאולה השלמה" סובר הרב ישראלי שדווקא הניסיון של הציבור הדתי להתקרב אל המדינה ולהרבות באהבתה ובכבודה, היא שתוביל בסופו של דבר לכך שמדינת ישראל תתקרב "אל התורה, אל אורח חייה ואל דרך מצוותיה".¹⁸ אולם על אף העובדה שהוא משמיע ביקורת כלפי התגובה החרדית למאורעות כוללים דבריו גם מידה של הבנה ואמפטיה. הרב ישראלי מדגיש כי קשה "שלא להתפס לקיצוניות ולמצוא בכל מקום את שביל הזהב". עמדת הביניים שבה הוא עצמו דוגל "הופכת להיות יותר ויותר נדירה, יותר ויותר בלתי מובנת" לנוכח מציאות שבה הניגודים גדלים והולכים, והחוגים "הרחוקים מתורה נעשים יותר ויותר מנוערים מריח תורה ומצוה". מצב העניינים מוביל באופן טבעי לכך ש"בקרב שומרי התורה הולכת ורוכשת לה יותר ויותר מהלכים הדעה הקיצונית התובעת ניתוק יחסים מוחלט עם חוגים אלה". הרב ישראלי חש כי דרכו, המבקשת להלך במתינות תוך ייחוס חשיבות "בטיפוח הבנה עם כל החוגים", היא דרך מיעוט בעולם הרבנות, ואלו שדוגלים בדרך זו "הם נראים להיות מבודדים".¹⁹

יחס מורכב זה, שכלל כאמור מחלוקת אידאולוגית חריפה המלווה ביחס של הערכה וכבוד לצד השני, חוזר ובא לידי ביטוי בדבריו של הרב ישראלי כעשור שנים לאחר מכן כשביקש להגדיר בצורה ברורה את ה"אני מאמין" האישי שלו בכל הנוגע להבדלים שבין התפקידים ותחומי הפעולה הנדרשים מרב המכהן במדינת ישראל ובין תפקידו המסורתי של הרב בקהילות ישראל שבגולה.

במאמר שפרסם בעיתון "הצפה" בשנת תש"ך הסביר הרב ישראלי שבעוד שתפקידו של הרב בגולה הצטמצם לנעשה בתחום "הרחוב היהודי", הרי שבמדינת ישראל המרחב הציבורי כולו הוא הרחוב היהודי, ועל כן על הרבנות להרחיב את אופקיה "בכדי שגם אותן תופעות שהן נראות לכאורה חילוניות, אף הן תכנסנה ותשתלכנה בתוך מעגל החיים הדתיים". משום כך הוא ממשיך וקובע כי "רק רב הרואה באופן חיובי את המהפכה שחלה בחיי העם עם תקומת המדינה

17 הרבנות והמדינה שם, שם.

18 הרבנות והמדינה שם, שם.

19 הרבנות והמדינה שם, שם.

רשאי לקבל על עצמו את עול כתר של הרבנות בארץ. על הרבנות לראות את המדינה כנושאת היעוד הדתי, ואת כל שלוחותיה כזרועות המבצעות את היעוד הזה".²⁰

יחד עם זאת הדגיש הרב ישראלי שיש להתייחס בכבוד כלפי אלו שמעריכים את המציאות בעיניים שונות לחלוטין. בנאום שנשא כחודש לאחר מכן במסגרת כינוס חבר הרבנים השביעי, התייחס הרב ישראלי לציבור החרדי שאינו מעניק יחס של כבוד לרבנים הנמצאים תחת דגלה של הרבנות הראשית. לדבריו, על אף המאבק האידאולוגי החריף אין מקום לערער על זכותם הבסיסית להיות על פי הבנתם, כאשר לדעתו "יש את כל הכבוד לכל צבור יהודי שומרי תורה להיות על פי דרכו ולכוון את עצמו ואת אלה הסרים למשמעתו על פי דרכו".²¹ לדבריו, ההתייחסות הנכונה למחלוקת שבין הציבורים צריכה להתבסס על דברי חז"ל בעניין מחלוקת בית שמאי ובית הלל. כלומר יש להכיר בכך שמדובר במחלוקת לגיטימית המשתלבת בתוך מסורת ארוכה של מחלוקות שהתקיימו בין גדולי ישראל במשך הדורות, כולן בעניינים יסודיים ועקרוניים. למרות חילוקי הדעות יש לשאוף לדעתו להגיע ליחס של שלום ורעות, מתוך הכרה הדדית בכך שכל צד חותר אל האמת ומתוך ההבנה ש"אלו ואלו דברי אלוקים חיים", וההכרה בכך שיש ביהדות זרמים ושיטות שונות. לדעת הרב ישראלי, על כל צד להיות נאמן לדרכו ואין מקום לבוא אל הציבור החרדי בדרישה שימרדו בהוראת רבותיהם: "כשם שאין האחר רוצה שתתבצר באמיתך, כך אין לך שום רשות לדרוש מהשני שיוותר מאמיתו".²²

20 הרבנות והמדינה שם, עמ' 57. כתוצאה מכך, לדעתו אחד מתפקידיה של הרבנות בארץ הוא, "טיפוח יחס של כבוד למדינה ואביוניה, והעלאת ערכה בתור כזו שעל ידה יכול דבר ה' להשמע ברמה".

21 מתוך תמליל הנאום שנשא הרב ישראלי בכנס חבר הרבנים אייר תש"ך, מובא בספר הרבנות והמדינה שם, עמ' 67.

22 הרבנות והמדינה שם, עמ' 68. הרב ישראלי ממשיך וכותב על כך שצריך להתרגל לרעיון שתיכנה דרכים לגיטימיות שונות, וזה לשונו: "אין אנחנו מתימרים לפסוק הלכות ולקבוע איזה דרך היא יותר נכונה, או איזה דרך פחות נכונה, ולא על פי רוב יקום דבר [...] אלא אנחנו יודעים ש"אלו ואלו דברי אלוקים חיים". כל אחד ואחד הסיק את השמעתתא שלו אליבא דהלכה, ולו ולתלמידיו הרי זו הלכה ממש. זהו היסוד שאנחנו מוכרחים לסגל את עצמנו אליו, שישנם זרמים ושיטות שונות ביהדות", הרבנות והמדינה שם, שם. בריאיון שנתן לעיתון "הצופה" בשנת תשל"ד התייחס הרב ישראלי למחלוקת הקיימת בעולם הרבנים בשאלת היחס לתנועה הציונית ולכך שלא ניתן מבחינה מעשית להגיע לאחדות בין המגזרים, ולדבריו ההתייחסות הראויה לכך היא לראות ש: "(ו)אולי ענין השגחתי הוא מן

סובלנות זו ביחס לעולם הרבנות החרדי והדרישה לכבדם על אף התקפותיהם המזלזלות כלפי הרבנות הראשית והעומדים על דגלה, מגיעה לידי ביטוי הלכתי חד וברור במאמר שכותב הרב ישראלי מספר שנים לאחר מכן בעקבות ההתקפות שספגה הרבנות הראשית בשל פרשת "בני ישראל מהודו".²³

בעקבות הפרשה כותב הרב ישראלי מאמר הלכתי ובו הוא מבקש לבסס את סמכותה ההלכתית של הרבנות הראשית כ"מרא דאתרא", כלומר האוטוריטה ההלכתית העליונה של מדינת ישראל. כפי שמסביר הרב ישראלי נכתבו דבריו בעקבות המבוכה הקיימת בקרב הציבור בשאלה עד כמה פסקי הרבנות הם בגדר פסק הלכה מחייב, ו"לרגלי כמה פסקי הרבנות הראשית לישראל, שדעת איזה ת"ח לא הסכימה עמהם". במסקנת דיונו ההלכתי קובע הרב ישראלי נחרצות כי היות שרוב הציבור קיבל על עצמו את הרבנות הראשית "נמצא שהרבנות הראשית יש לה בכל מקום שבא"י תוקף של מרא דאתרא", ואם כך, אסור לחלוק על פסקי הרבנות ואסור אף לפרסם דעה הלכתית המנוגדת לפסקתם.

והנה, אף על פי שלאור מסקנתו זו היה צפוי כי הרב ישראלי יתקיף את כל אלו שמתקיפים את הרבנות הראשית ומערערים על פסקיה, אבל לא כן דרכו של הרב ישראלי. נאמן הוא לדרך שאותה הכרנו עד עתה, ורואה את המחלוקת שבין המגזרים בקרב היהדות הדתית כמחלוקת מקבילה לזו שבין בית שמאי ובית הלל, ועל כן ממשיך הרב ישראלי וקובע כי אין לבוא בטענה נגד הציבור החרדי על שאינו מקבל את פסקי הרבנות. לדברי הרב ישראלי, סמכותה של הרבנות הראשית כמרא דאתרא של מדינת ישראל קיימת רק ביחס לאלה שקיבלו על עצמם מרצון את סמכותה. הציבור החרדי, שמראש לא ראה את עצמו מחויב לפסקי הרבנות, אינו נתון למרותה כלל ועיקר ואין מקום לבוא אליו בטענה על

השמים, שלפי מצב האומה הקיים, צריך שיהיו גוונים שונים בתוך היהדות הדתית עצמה, ותהיינה כמה דרכי התנהגות, שכל אחד יביא ברכה על פי דרכו", מודפס מחדש בספר הרבנות והמדינה, שם, עמ' 212.

23 מחאתו של הרב משה שטרנבוך שאותה פרסם באותם הימים, הודפסה מחדש בספרו שו"ת תשובות והנהגות, א, סימן תשסז, יחד עם מכתבים שקיבל באותם הימים מאת הרב יעקב ישראל קנייבסקי והרב אלעזר מנחם מן שך.

לתיאור התנגדות הרבנות החרדית להחלטה, ראו בספרם של שאול מייזליש ומאיר בניהו, מן ההר אל העם: חייו ופועלו של הראשון לציון הרב הראשי לישראל הרב יצחק נסים, תל אביב 1993, עמ' 197-204. וראו עוד בעמ' 3 של חוות הדעת של המחלקה למשפט עברי בעניין מעמדם של "בני ישראל" מיום ט' באייר תשס"ח. חוות הדעת מצויה באתר משרד המשפטים: <http://www.justice.gov.il/MOJHeb/MishpatIvri/HavotDaat>

כך, וכדבריו: "וכלפי אותו חלק ציבור שמעיקרא לא קיבל עליו את הרבנות הראשית יש לדון שאין בזה משום 'לא תתגודדו', בשני בת"ד בעיר אחת וכן"ל".²⁴ עמדתו הסובלנית של הרב ישראלי לנוכח ההתקפות מצד עולם הרבנות החרדי לא הייתה מקובלת על כל חבריו. לימים, כאשר החליט הרב ישראלי לפרוש מחברותו בחבר הרבנים, נבעה החלטתו בין השאר מחילוקי הדעות שנתגלעו בינו ובין הנהגת חבר הרבנים סביב סוגיה זו בדיוק, וזאת כחלק מספיחיה של פרשיית האח והאחות הידועה.

פרשת האח והאחות שליוותה את הבחירות לרבנות הראשית, ובחירתו של הרב שלמה גורן, היוו את המפנה בכל הקשור ליחסים שבין עולם הרבנות הציוני לעולם הרבנות החרדי. ההבטחה שנתן הרב גורן שאם ייבחר לרב הראשי יפעל להתרת הממזרים ולביטול החלטות כל הערכאות הקודמות שדנו בעניין, כולל בית הדין הגדול, קוממה את עולם הרבנות החרדי באופן חסר תקדים.²⁵ תמיכתם הנלהבת והפומבית של גורמי השלטון והתקשורת החילוניים בעמדתו של הרב גורן ליבו את אש המחלוקת ותרמו ליצירתה של אווירת מלחמה של ממש. אולם הפעם, בשונה מהמצב בשנים שקדמו, השיכה הרבנות מלחמה. מאז ומעולם היו התקפות נגד פסקי הרבנות הראשית, אולם תחת הנהגתו של הרב גורן "החזירה אש" הרבנות הראשית ודאגה לסכל מינויים של רבנים שלא ראו אותה עין בעין. הפולמוס הגדול שליווה את הבחירות וחילופי האישים שבאו בעקבותיו הובילו לתמורה של ממש בזהות הרבנות הראשית ובהתייחסות כלפיה ברחוב החרדי. רבים בקרב עולם הרבנות החרדית אשר שיתפו עמה פעולה בעבר הפכו למתנגדים חריפים לנעשה במסדרונות היכל שלמה.²⁶

24 ההכרה הברורה בכך שהרבנות הראשית אינה חזות הכול וכי רבים עומדים מחוץ לגבולה, חוזרת גם בדברים שכתב הרב ישראלי בעניין החלטת הרבנות הראשית לישראל בנוגע לקביעת יום ירושלים כיום חג. הרב ישראלי תמך באופן מלא בפסק הרבנות בעניין, ועם זאת הוא מציין כי לדעתו אין להסתפק בפסק ההלכה של הרבנות הראשית ו"מן הראוי לכנס את כל רבני הארץ ולהכריז על ציון יום הנצחון [...] ולקבעו על כל ישראל בכל מקום שהם כיום הודיה ושמחה באמירת הלל בברכה" (הרב שאול ישראלי, ארץ חמדה, ירושלים תשנ"ט, עמ' עא).

25 על התגלגלות הפרשייה, ראו באריכות אצל אביעד הולנדר, "דיוקנו ההלכתי של הרב שלמה גורן – עיונים בשיקולי הפסיקה ודרכי הביסוס במאמרו ההלכתיים", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשע"א, עמ' 306–318.

26 חשוב לציין שההתנגדות לצעדיו של הרב גורן הייתה קיימת גם בקרב עולם הרבנות הציוני-דתי. הרב ישראלי עצמו עמד במהלך פרשת האח והאחות כתף אל כתף עם חבריו לבית הדין הגדול, הרב יוסף שלום אלישיב, הרב אליעזר גולדשמידט והרב בצלאל זולטי,

מועצת הרבנות הראשית שאכלסה בעבר דמויות מובילות מעולם הרבנות החרדית שלא היו מזוהים מבחינה פוליטית עם תנועת המזרחי, הפכה מעתה למעוזם הבלעדי של רבני הציונות הדתית.

הביטוי הבולט ביותר לשינוי זה היה בהתפטרותו של הרב אלישיב שנחשב לגדול הדיינים מתפקידו בבית הדין הגדול, כאשר רבנים בולטים נוספים דוגמת הרב בצלאל ז'ולטי כבר אינם חברים עוד במועצת הרבנות הראשית.²⁷

בעוד שרבים מקרב עולם הרבנות הציונית דתית קיבלו בברכה את התמורה הנ"ל וראו במצב החדש הזדמנות של ממש לפעול מבלי להיות כבולים לדעת הרבנים החרדיים, ראה הרב ישראלי בכך אסון לעולם הרבנות בכלל. הרב ישראלי ייחס חשיבות מרובה לשמיעת דבריהם של המתנגדים מעולם הרבנות החרדית ובשיתוף הפעולה עמם, והקרע שנתגלע בין עולם הרבנות הציוני-דתי לרבנים החרדים הותיר את הרב ישראלי קרוע בין המחנות. עוד קודם הבחירות לרבנות פעל הרב ישראלי בעצה אחת עם חבריו לבית הדין הגדול, הרב אלישיב והרב ז'ולטי, לשכנע את הרב עובדיה יוסף להציג את מועמדותו למשרת הרבנות הראשית, ובכך להוות משקל נגד לפעולותיו המתוכננות של הרב גורן.²⁸

ראו על כך אצל מייזליש (לעיל הערה 23), עמ' 265. לביטוי ההתנגדות העזה מתוך עולם הרבנות הציוני-דתי, ראו התבטאותו המרומזת של הרב בנימין זאב בנדיקט בכנס מוסד הרב קוק שהתקיים בעקבות מלחמת יום הכיפורים. לדבריו, סיפורי הנביאים מלמדים כי מפלות ישראל במלחמה באו תמיד בעקבות אירוע של כניעה מצד המנהיגות הדתית לשלטון המדיני, ואת דבריו הוא חותם בקביעה כי: "כל זמן שהצמרת ההלכתית נשארת בטהרה ואינה נרתמת במרכבת השלטון – צפויה ישועה; היפוכו של דבר – מחדל ומחדלים. ויהי רצון, שנדע ללמוד את הלקח" (הרב בנימין זאב בנדיקט, "המחדל באספקלריית היהדות", תורה שבעל פה יז [תשל"ה], עמ' קמו).

27 בעת קבלת ההחלטה בעניינם של "בני ישראל" מהודו אכלסה מועצת הרבנות הראשית דמויות מובילות מעולם הרבנות החרדית שלא היו מזוהים מבחינה פוליטית עם הציונות הדתית. דמויות מובילות נוספות מקרב עולם הדיינות לקחו חלק פעיל בהתייעצויות לקראת ההחלטה. ההחלטה בעניינם של "בני ישראל" מהודו נעשתה בעצה אחת עם הרב יוסף שלום אלישיב, עם הרב בצלאל ז'ולטי ועם דיינים מובילים נוספים כמו הרב אליעזר גולדשמידט והרב שלמה טנא ודמויות נחשבות נוספות כמו הרב שמואל רוזובסקי, ראו בקובץ שיצא מטעם הרבנות הראשית באותם ימים: (ללא ציון שם מחבר), "בני ישראל": פסקי הלכה ומקורות לבירור דינם ושאלת מוצאם, ירושלים תשכ"ב, עמ' ה, מז-נט, קי-קכ, רמב.

28 ראו בספרם של ניצן חן ואנשיל פפר, מרן: עובדיה יוסף – הביוגרפיה, ירושלים 2004, עמ' 188. בעמוד 197 מתארים המחברים כיצד לאחר הבחירות שימש הרב ישראלי כחבר במעין מועצת הרבנות הראשית חלופית יחד עם חבריו לבית הדין הגדול, שעמם התייעץ

לאחר הבחירות, כאשר הלך והתברר דפוס הפעולה האנטי-חרדי החדש של חבריו מנהיגי חבר הרבנים שישבו עתה במועצת הרבנות הראשית, החליט הרב ישראלי לפרוש מחבר הרבנים, אותו גוף שהוא עצמו היה ממקימיו וממובילי דרכו.²⁹ בנאום שנשא בשנת תשל"ד, בכינוס לרגל עשרים וחמש שנים לחבר הרבנים, הודיע הרב ישראלי על פרישתו,³⁰ תוך שהוא מאריך בדברי ביקורת נגד המגמה השחצנית שהקיפה לדעתו את רבני החבר. לדעתו, הללו נהו אחר מנהיגותו של הרב גורן, ובעקבותיו החלו לייחס לעצמם סמכות הלכתית לפעול כראות עיניהם מבלי להתייחס לביקורת ממתנגדיהם. הרב ישראלי תיאר באריכות בנאומו את תחילת דרכו של חבר הרבנים, והתייחס בערגה לדרך שבה פעלו אז "בצניעות ובהחלטיות ובהתמדה ללא הכרזת התיהרות וללא רצון השתלטות, וללא רצון של הקמת קטגוריה בין תלמידי חכמים, אלא בקיום האמת והשלום אהבו".³¹ דרכם הייתה דרך של התקדמות אטית ובטוחה מתוך אמונה פנימית בצורך לחדש את פניה של הרבנות ולהביא להשתלכותה בחיי המדינה, אך הדבר נעשה מתוך מתן כבוד והקניית מקום לעמדה שמנגד, מתוך רצון לחיות עמם בשלום ובדרכי נועם ומתוך הכרה כי אלו ואלו דברי אלוקים חיים.

לדברי הרב ישראלי, הצלחת חבר הרבנים המתבטאת הן בגידול המספרי המתמשך הן בעובדה שמחצית מחברי מועצת הרבנות הראשית נמנים על שורותיה, הובילה לדפוס פעולה חדש שבו הרבנים מייחסים לעצמם סמכות לפעול כראות עיניהם מבלי להתייחס ולהתחשב בביקורת המגיעה מצד מתנגדיהם, כאילו הם גדולי התורה היחידים ואין בלתי.³² לדברי הרב ישראלי

הרב עובדיה יוסף בנושאים הלכתיים חמורים. ראו על כך עוד בשו"ת יביע אומר, ז, יורה דעה ג; ח, אורח חיים מג.

29 יש לציין כי בהמלצה הרשמית של חבר הרבנים לקראת הבחירות למועצת הרבנות הראשית הושמט במכוון שמו של הרב ישראלי מרשימת המומלצים, ואכן הוא לא נבחר למועצה. הפגיעה האישית עמדה ודאי מאחורי פרישתו של הרב ישראלי אף שלא הוזכרה בנאומו. ראו על כך בדבריו של קמפינסקי (לעיל הערה 8).

30 ראו גאון בתורה (לעיל הערה 1), עמ' 77-78; נאומו "מכח הזכות ולא בזכות הכח", הרבנות והמדינה (לעיל הערה 10), עמ' 107-112. לתיאור מקיף של המאורע, ראו קמפינסקי (לעיל הערה 8).

31 הרבנות והמדינה (לעיל הערה 10), עמ' 108. הצורך להתייחס למתנגדים בכבוד נבע גם מההכרה בכך שמדובר היה בשיטה חדשה ו"ש(ה)תחדשות מסוג שכזה דורשת זמן עד אשר כל העולם התורני יכיר בה" (שם, עמ' 109).

32 "גם אם דעתו איננה דעתי, גם אם אני לא מבטל את עצמי, הרי יש תלמידי חכמים בארץ ישראל חוץ מ'חבר הרבנים', וחוץ מחברי מועצת הרבנות בארץ ישראל. ויש להם גם כן

הוא "מלא בושח וכלימה" על כך שהדברים אף הגיעו לכך שהחלטה בדבר מינויים למשרות רבנות אינה מתקבלת על פי גדלותו בתורה של המועמד אלא על פי שאלת השתייכותו לקבוצה זו אחרת.³³

"על כן רבותי" סיכם הרב ישראלי, "אני אינני אתכם, לצערי, בשמחה הזאת של עשרים וחמש שנים של "חבר הרבנים". לא זה מה שהיה צריך להיות, ומשום כך לבי דואב בקרבי [...] לא בטרור אנחנו נוכל לרכוש לנו את המקום המכובד. אלא, בדרכם של תלמידי חכמים, דרך של נועם, כבוד, של התיחסות הדדית, של שלום ואמת".³⁴

ואמנם, כחמש שנים לאחר מכן, בהיערכות לקראת הבחירות החדשות לרבנות הראשית בשנת תשל"ח, הסכים הרב ישראלי להיות מועמד למשרת הרב הראשי מתוך מחשבה כי הוא יוכל לתרום לאיחוי הקרעים שבין העולמות. הרב ישראלי נתפש באותה שעה כמועמד המועדף על הרבנים החרדיים, בהיותו דמות מפשרת המסוגלת להתקבל בשני המחנות, וכמי שיש לו גם סיכויים ריאליים להדיח את הרב גורן מכיסאו.³⁵

בשנים שלאחר המאורעות המתוארים, כתוצאה מהצטרפותם של אותן דמויות מובילות למחנה המתנגדים לרבנות הראשית, חלה בעיני הרב ישראלי תמורה של ממש במעמדה של הרבנות הראשית לנוכח מתנגדיה. הרב ישראלי החזיק עדיין בדעתו הקודמת שלפיה הרבנות הראשית מוסמכת ומחויבת להורות ולפסוק בכעיות המובאות בפניה, אולם ניכרת בדבריו גם ההכרה בכך שכוחה ומעמדה היו בירידה.

הרב ישראלי חש שאין מקום לדמות את משקלם הסגולי של החבורה עמם ישב במועצת הרבנות הראשית בשנות השמונים והתשעים, לאלו שבמחיצתם ובחברתם הוא נשא בעול ההכרעה וההוראה במשך שנות החמישים והשישים.

איזו גישה להלכה, ואולי הם לא עניינים באוהלה של הלכה. יש לנו צורך להתחשב בהם, ויש אולי גם צורך להתמודד אתם" (הרבנות והמדינה [לעיל הערה 10], עמ' 111).

33 הרבנות והמדינה שם, שם.

34 הרבנות והמדינה, שם, עמ' 112.

35 ראו גאון בתורה (לעיל הערה 1) עמ' 86; ניצן חן (לעיל הערה 25), עמ' 230; הפרדס נב, ט (תשל"ח), עמ' 26-27 על כינוס ארבע מאות הרבנים שהתקיים בשנת תשל"ח שבו התקיף הרב עובדיה יוסף את הרב גורן תוך כדי זלזול בגדלותם של חברי מועצת הרבנות בהנהגתו, והצהיר לקול תשואות רמות על מועמדתו של הרב ישראלי לתפקיד הרב הראשי האשכנזי.

הקבלה מעניינת קיימת בין דברים שהוא כתב בפער זמנים של כשלושים וחמש שנה.

בהקדמתו ל"התורה והמדינה" בשנת תש"י הצטדק הרב ישראלי על כך שהוא נזקק להכניס את ראשו לסוגיות הלכתיות האמורות להיות נחלתם של גדולי הפוסקים, וזאת מתוך נטילת אחריות בהיעדר אחרים שיראת ההוראה מונעת מהם לפסוק בעניין. באותה עת טרם צורף הרב ישראלי לשורות הרבנות הראשית ודבריו מכוונים היו לקברניטי הרבנות הראשית דאז. והנה, כשלושים וחמש שנה לאחר מכן, בשנת תשמ"ו, חזר הרב ישראלי על דברים דומים, אולם הפעם הוא כותב אותם כזקן חברי מועצת הרבנות הראשית. הרב ישראלי התייחס לכך כי על חברי מועצת הרבנות הראשית לשאת באחריות ובחובה לפסוק הלכה בשאלת קביעת רגע המוות לנוכח החלל שנוצר בעקבות היעדרם של גדולים שיהיו מוכנים "להכנס בעובי הבעיות ולהתוות הדרך".³⁶

לדבריו, הוציאה הרבנות הראשית את פסק ההלכה בנידון מתוך ידיעה "שרבים מגדולי ההוראה יקבלו הפסק בהיסוס, כשהם עצמן נרתעים מלקחת חלק בדיונים, אך חזקה עליהם הרגשת האחריות, שאי אפשר להשאיר לדברים להפתר מאליהם, ונכנסו לעובי הקורה".³⁷

בשעה שדברים אלה נכתבים הרב ישראלי אינו עוד רב צעיר ונמרץ שיושב בכפר הרא"ה ומסתכל ממרחק בגדולי ההוראה שברבנות הראשית. דברים אלו נכתבים על ידי זקן חברי מועצת הרבנות הראשית, העומד בראש ועדת ההלכה שלה, והפעם מושא דבריו אינם הרבנים הראשיים (הצעירים ממנו בשנים) כי אם גדולי התורה וההלכה החרדיים היושבים מחוץ לכותלי היכל שלמה ושמפאת יראת ההוראה שבהם אינם מוכנים לטפל בסוגיה. כך נופל עול ההכרעה לחלוטין על כתפי הרבנות הראשית.³⁸

36 השוה הרב אברהם אלקנה שפירא, "דברי סיום", בתוך י' קטן (עורך), גניקולוגיה, פוריות, ילודים – לאור ההלכה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 164, המתאר כיצד לא רצתה הרבנות לסמוך רק על עצמה בעניין זה וכיצד הפניות אל "שלושה רבנים פוסקים גדולים" עלו בתוהו. לתיאור מקביל, ראו הרב מרדכי אליהו, "השתלת איברים עפ"י ההלכה (חוות דעת)", ברקאי ד (תשמ"ז), עמ' 18.

37 הרב שאול ישראלי, "עם הקובץ", ברקאי ד (תשמ"ז), עמ' 8.

38 הרב ישראלי שם, שם. באמצע שנות השמונים ניצב הרב אלישיב כבר זמן רב מחוץ למערכת הרבנות והטיח ביקורת נגד החלטתה יחד עם גדולים נוספים כגון הרב אהרן רבינובitch והרב קנייבסקי. נוסח דברי הרבנים מובא בשו"ת ציץ אליעזר, יז, מח. נציין עוד כי בחתימת פתח הדבר לגיליון ברקאי ג, אשר בו הדפיס הרב ישראלי את המאמרים המבססים

תפישה זו ביחס להחלשת מקומה ומעמדה ההלכתי של מועצת הרבנות הראשית באה לידי ביטוי קולע בדברים שנאמרו על ידו בישיבת מועצת הרבנות הראשית באותם הימים. בפרוטוקול של ישיבת מועצת הרבנות מיום ' בשבט תשמ"ו אנו מוצאים דברי ביקורת שהשמיע הרב ישראלי כנגד חבריו למועצת הרבנות הראשית על שום שהם רואים במועצה גוף עליון הרשאי לקבל החלטה בכל עניין. בפגישת מועצת הרבנות באותו היום התנגד הרב ישראלי בתקיפות להצעתו של הרב הראשי, הרב מרדכי אליהו, כי מועצת הרבנות הראשית תעלה לדיון מחודש את שאלת ההיתר להיכנס להר הבית. רושם הפרוטוקול מסר בקצרה את תוכן ביקורתו במילים האלה: "אנו לא בשעור קומה כזה לעסוק בזה היום בבעיה". הרב ישראלי הזכיר את הסיכון שלפיו מתן היתר הכניסה עלול להוביל לפרצה ורבים ייכנסו לאזור המקודש אף בלי להישמע להוראות, והוא שב וקובע לסיכום: "אנו לא הפורום המכריע בעניני הלכה, המועצה היא לא הפורום הקובע ביותר בעניני הלכה, אנו לא יכולים להתמודד הלכתית עם נושא זה".³⁹

תפישתו זו שבה ומתגלה גם בנושאים מרכזיים אחרים שבהם התמידה המחלוקת ארוכת השנים שבין עולם הרבנות החרדי לעולם הרבנות הציוני-דתי. כך אנו מוצאים בהערותיו של הרב ישראלי לחוברת הדרכה שהוציא מכון התורה והארץ לקראת שמיטת שנת תשמ"ז. אחת מהערותיו של הרב ישראלי כוונה נגד ניסוח הלכה אחת בתוך החוברת, שבה יצאו אנשי מכון התורה והארץ בחריפות רבה נגד צרכנים המעדיפים לקנות תוצרת נכרית בשנת השמיטה על פני תוצרת

את פסק הרבנות, הוא מספיד את הרב קנייבסקי שאותו הוא מתאר כ"גדול התורה והיראה, הגאון הצדיק", כמי ששימש כיוורשו הרוחני של החזון איש וזכה להשראה של "שפע עליון", ראו הרב שאול ישראלי, "עם הקובץ", ברקאי ג (תשמ"ו), עמ' 9.

39 מתוך פרוטוקול ישיבת מועצת הרבנות הראשית מיום ' בשבט תשמ"ו, גנוך המדינה, תיק: גל – 15/43553. ראו עוד הרב זלמן מנחם קורן, "תזכיר בעניין עמדת הרבנות הראשית לדורותיה בשאלת הר הבית", עטורי כהנים 201 (תשס"א), עמ' 28; יואל כהן, "הרבנות הראשית ושאלת הר הבית", בתוך הרבנות הראשית לישראל, הערה 9 לעיל, עמ' 776. עיון השוואתי בחילופי מכתבים שהדפיס בסמיכות זה לזה בכתב העת ברקאי ג, מבליט את הכבוד הרב, ואפילו ההערצה, שהרב ישראלי רחש לחלק מאותם "גדולי רבני הארץ", ומנגד את יחסו המזלזל כלפי חלק מחבריו השותפים עמו להכרעת ההלכה במועצת הרבנות הראשית. בעוד שניסוח מכתבו לרב אוירבך כולו אומר כבוד ("הו"כ [=הוד כבוד, י"ר] ידידי המרומם הגאון הגדול, זקן ויושב בישיבה", ונחתם בהכנעה רבתי: "ובזה אצא, בנקיטת הורמנא מכב' הדר"ג [=הדרת גאונו, י"ר]", שם עמ' 171–173), הרי שהוא דוחה את טענותיו של הרב שלוש בצורה בוטה ואף פוגענית ("שוב טעות", "לגמרי ללא כל יסוד", שם עמ' 141–142).

יהודית המסתמכת על היתר המכירה. הרב ישראלי דרש למתן את הניסוח היות שלדעתו אין מקום להטיל חרמות בעניין שכזה משום שלדבריו, "כשם שלמתירים יש על מי לסמוך כמו כן האוסרים".⁴⁰

לסיכום, עמדתו העקבית רבת השנים של הרב ישראלי הייתה שעל הרבנות הציונית-דתית להכיר באחריות המוטלת על כתפיה ולומר את דברה בגאון. חובת הרבנים הציוניים להתייחס בכבוד ראש למכלול השאלות המונחות לפתניהם, לגבש עמדה הלכתית ולהכריע על פי מיטב הכרתם ללא פחד וללא מורא. יחד עם זאת, הוא דרש שיתוף פעולה ויחס של כבוד כלפי עולם התורה החרדי העומד מנגד, מתוך הכרה ברורה שאלו דברי אלוקים חיים, ומתוך ענווה המכירה בכך שגדולי התורה שבמחנה השני אינם קטנים מאלו שבמחנהו, "הם לא עניים באהלה של הלכה. יש לנו צורך להתחשב בהם, ויש אולי גם צורך [...] להביא את זה לידי וכוח של תורה [...] כדרכה של תורה, במלחמתה של תורה".⁴¹

עמדתו זו השפיעה הן על מהלכיו הציבוריים במשך השנים הן על פסיקותיו ההלכתיות. פרישתו מחבר הרבנים והצגת מועמדותו למשרת הרב הראשי מול הרב גורן מספר שנים לאחר מכן, נבעו מהתפישה שיש להעמיד משקל-נגד לעמדה הלוחמנית המנסה להכריע במאבק האידאולוגי באמצעים כוחניים מחוץ לכלי מלחמתה של תורה. הכבוד הרב שרחש הרב ישראלי למחנה הרבני החרדי התבטא אף בפסיקותיו ההלכתיות, כגון בהגבלת מעמדה של הרבנות הראשית כ"מרא דאתרא" רק של אותם אלה שקיבלו מרצון את מרותה. הרב ישראלי עמד בנחרצות על כך שהרבנות הראשית תכיר באחריות המוטלת על כתפיה לפסוק הלכה בבעיות המונחות לפתחה, ועם זאת דרש שייעשה הדבר תוך הכרה עמוקה בגבולות כוחה וסמכותה.

40 "נוסח זה נראה כאילו 'חרם', וזה גם סותר את החוק, וגם יש בו משמעות שלא ראוי להטיף לו. וכן כשם שלמתירים יש על מי לסמוך כמו כן האוסרים" (הרב עזריאל אריאל, "משנת הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל בהלכות שביעית", התורה והארץ ג [תשנ"ז], עמ' 191).

41 הרבנות והמדינה (לעיל הערה 10), עמ' 111.

